

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРІОД СТРУКТУРНОЇ КРИЗИ ЯК МЕТОД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

ЛИСЬКОВА Леся Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

УДК 330.341.1(477)

Рассмотрено инновационное развитие предприятий как приоритетное направление экономики государства. Осуществлена оценка динамики расходов на выполнение научных и научно-технических работ, количество инновационных предприятий, объемы чистой прибыли инновационных предприятий, грантов на научно-техническую кооперацию и другие. Выделены основные проблемы инновационной деятельности предприятий при развитии кризисных явлений, а также выделены приоритетные направления интенсификации инновационной деятельности отечественных предприятий в будущем.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, підприємства, науково-технічний процес, чистий прибуток, фінансовий результат, технічна кооперація.*

Постановка проблеми

На сьогодні інноваційний напрям розвитку є невід'ємною або навіть визначальною складовою економічного зростання будь-якої країни світу. Більшість високорозвинутих країн і тих, що розвиваються проголосили інноваційний шлях розвитку економіки як пріоритетний. Україна також поетапно приєднується до інноваційних країн, проте дані процеси значно гальмуються внутрішніми економічними та політичними кризами. Інновації є рушієм розвитку підприємств будь-якого рівня. В умовах зростаючої конкуренції та мінливості економічного середовища підприємствам необхідно шукати нові можливості для здійснення беззбит-

кової фінансово-господарської діяльності. Саме інноваційна діяльність може забезпечити зростання конкурентоспроможності підприємства та сформувати базис для майбутнього ефективного розвитку суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематика інноваційного розвитку є предметом дослідження багатьох іноземних та вітчизняних вчених, серед яких варто виділити праці: З. С. Варналія [1], Ю. О. Гернего [2], О. В. Зубко, Т. М. Мельник [5], В. П. Олійника, С. М. Підгорецької, В. О. Точиліна [9], А. В. Шевченко [11], О. І. Шаманської [10] та багато інших. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, варто приділити значну увагу вивченню інноваційного розвитку підприємств, як одного з методів виходу національної економіки з кризи.

Мета статті – здійснити оцінку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у період кризових явищ та виявити перспективні напрями розвитку.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» стратегічними пріоритетними напрямками на 2011-2021 роки є [3]:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефек-

тивних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Незважаючи на те, що інноваційний розвиток визначається пріоритетним, кількість державних цільових програм говорить про протилежне. Зокрема, до 2014 р. діяли наступні програми: загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій, державна цільова економічна програма «Створення в Україні іннова-

ційної інфраструктури» на 2009-2013 рр., державна цільова науково-технічна програма «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010-2014 рр. [11]. Ефективність реалізації даних програм доволі складно оцінити, оскільки фінансування більшості з них було значно обмежене у зв'язку з складною економічною ситуацією. На сьогодні діючими залишаються такі державні програми: програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, державна цільова науково-технічна програма розроблення новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011-2015 рр. Зважаючи на такий низький рівень інституційного забезпечення, можливості стрімкого розвитку інноваційного сектору вітчизняної економіки доволі обмежені. Зрозуміло, що без суттєвої державної підтримки підприємствам, які впроваджують та генерують інновації, складно функціонувати у мінливому економічному середовищі. Варто також наголосити, що саме під час кризових явищ державна підтримка підприємств є запорукою їхнього ефективного розвитку в майбутньому.

Аналіз інноваційної діяльності вітчизня-

Таблиця 1

Наукові кадри та кількість організацій України в 1995-2014 рр.

Роки	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки*	Кількість науковців, осіб	Кількість докторів наук в економіці України, осіб	Кількість кандидатів наук в економіці України, осіб
2000	1490	120773	10339	58741
2001	1479	113341	10603	60647
2002	1477	107447	11008	62673
2003	1487	104841	11259	64372
2004	1505	106603	11573	65839
2005	1510	105512	12014	68291
2006	1452	100245	12488	71893
2007	1404	96820	12845	74191
2008	1378	94138	13423	77763
2009	1340	92403	13866	81169
2010	1303	89564	14418	84000
2011	1255	84969	14895	84979
2012	1208	82032	15592	88057
2013	1143	77853	16450	90113
2014	999	69404	16090	86230

Джерело: систематизовано автором за даними Державного комітету статистики України

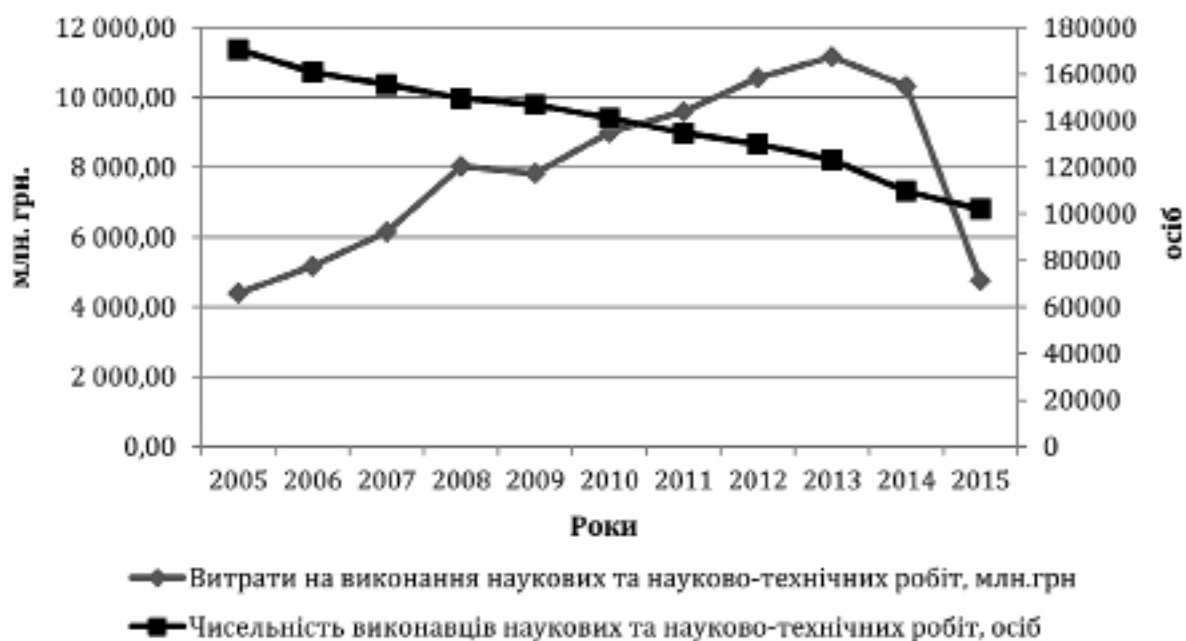

Рис. 1. Динаміка витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт та чисельність виконавців у 2005-2015 рр.

Примітка: дані за 2015 р. за перше півріччя

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України

них підприємств доцільно розпочати з оцінки кількості наукових кадрів та організацій, які виконують наукові дослідження та розробки (табл. 1). У 2014 р. кількість організацій,

які виконують наукові дослідження та розробки, зменшилась на 12,6 % у порівнянні з 2013 р. [6]. Зазначимо також, що кількість науковців, починаючи з 2000 р., лише

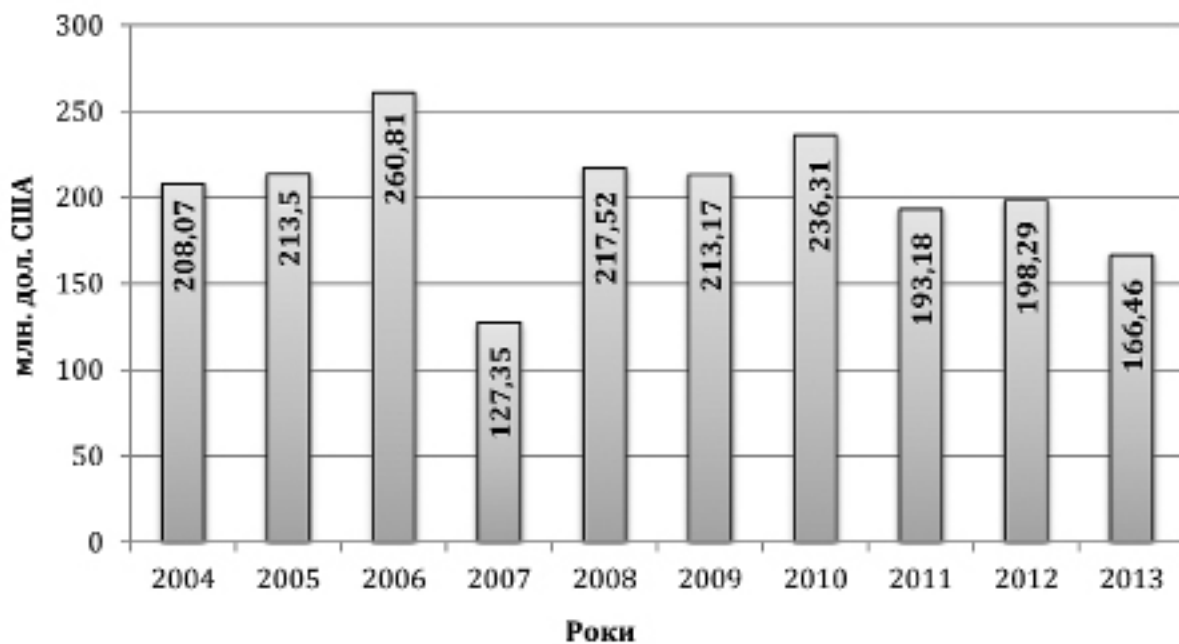

Рис. 2. Динаміка грантів на технічну кооперацію в 2004-2013 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку

зменшувалась, а в 2014 р. їх кількість зменшилась на 42,5 % (у порівнянні з 2000 р.), тобто майже вдвічі.

Аналізуючи витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт (рис. 1), варто зазначити, що загалом спостерігається позитивна динаміка, незначне зменшення обсягу фінансування спостерігалось у 2009 р. (на 2,51 % у порівнянні з 2008 р.) та 2014 р. (на 7,53 % у порівнянні з 2013 р.) [6]. Оцінити обсяги фінансування у 2015 р. доволі складно, оскільки статистичні дані охоплюють лише перше півріччя 2015 р. Негативна тенденція простежується щодо кількості осіб, які виконують наукові та науково-технічні розробки, зокрема у першому півріччі 2015 р. їх кількість дорівнювала 101939, що на 40,23 % менше ніж у 2005 р.

На рисунку 2 зображено динаміку обсягів фінансування інноваційних розробок в аспекті технічної кооперації та спільних досліджень на основі грантів.

Аналіз рисунку 2 показав, що обсяги грантів починаючи з 2006 р. демонстрували нестабільну динаміку. Зокрема, у 2007 р. відбувся значний спад (обсяг грантів зменшився на 51,2 %), в наступні роки було незначне зростання. У 2013 р. обсяги грантів на технічну кооперацію склали 166,46 млн. дол. США, що на 16,05 % менше ніж у 2012 р. Також зауважимо, що рівень 2006 р. так і

не було досягнуто. Отже, розвиток науково-технічної сфери в Україні доволі повільний, а незначна кількість державних цільових програм не стимулює розвиток інноваційної сфери загалом.

Аналізуючи інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, зокрема під час структурної кризи, варто зазначити, що у 2014р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств (що на 6,59 % менше ніж у 2013 р.), або 16,1% обстежених промислових підприємств (що на 5,84 відсоткових пунктів менше ніж у 2013 р.). На інновації вітчизняні підприємства витратили 7,7 млрд. грн. (що на 24,7 % менше ніж у 2013 р.), у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,1 млрд. грн. (або 66,5 % загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 1,7 млрд. грн. (22,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 47,2 млн. грн. (0,6%), інші витрати становили 0,8 млрд. грн. (10,1 %). Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 6540,3 млн. грн. Обсяг коштів державного і місцевих бюджетів становив 349,8 млн. грн., вітчизняних та іноземних інвесторів – 146,9 млн. грн., кредитів – 561,1 млн. грн. [6]. Таким чином, можна стверджу-

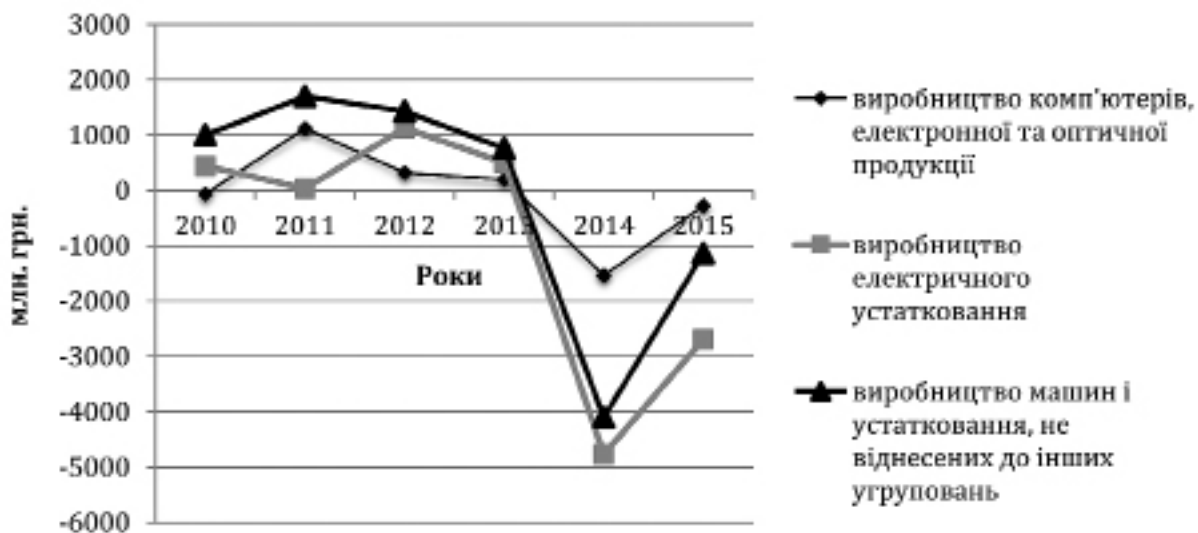

Рис. 3. Чистий прибуток (збиток) інноваційних підприємств у 2010-2015 рр.

Примітка: дані за 2015 р. за січень-червень

Джерело: побудовано автором за даними Державного комітету статистики України

вати, що структурна криза, яка розпочалася ще в 2013 р., негативно вплинула на фінансово-господарську діяльність інноваційних підприємств у 2014 р.

В Україні до інноваційних підприємств можна віднести ті, які займаються виробництвом комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, електричного устаткування та інших машин. Аналізуючи чистий прибуток (або збиток) підприємств (рис. 3), які працюють в даній галузі, варто зазначити, що позитивний фінансовий результат спостерігався у 2010-2013 рр. У 2014 р. усі підприємства досліджуваної галузі демонстрували негативний фінансовий результат, тобто збиток. Найбільша глибина падіння була на підприємствах, які виготовляють електричне устаткування.

Варто також проаналізувати діяльність підприємств, які упроваджували інновації. У 2014р. 1208 підприємств здійснювали впровадження інновацій, що на 8,6 % менше ніж у 2013 р. [6]. Впроваджували інноваційні види продукції 600 підприємств, кількість таких видів становила 3661 найменування (у 2013 р. – 3138), з них 1314 – машини, устаткування, апарати, прилади. Нові технологічні процеси запровадили 614 підприємств. Кількість процесів становила 1743, з них маловідходних, ресурсозберігаючих – 447.

У 2014р. 905 підприємств реалізували інноваційну продукцію на 25,7 млрд.грн.,або 2,5% загального обсягу реалізованої промислової продукції. Зазначимо, що у 2013 р. вітчизняні підприємства реалізували інноваційну продукцію на 35,9 млрд. грн., що на 39,7 % більше ніж у 2014 р. Реалізацію продукції за межі України здійснювали 295 підприємств (у 2013 р. таких підприємств було 344), обсяг якої становив 7,5 млрд. грн. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції становив 7,1 млрд. грн. (що на 74,6 % менше ніж у 2013 р.), майже її половину (40%) 85 підприємств поставили на експорт. Значна кількість підприємств (787) реалізовувала продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг становив 18,6 млрд.грн., чверть якої (25,6%) 238 підприємств реалізували за межі

України [6].

Проведений аналіз статистичних показників дав змогу зробити висновок про те, що вітчизняні підприємства в умовах структурної кризи значно погіршили свої позиції, зокрема результати їх фінансової діяльності у 2014 р. були від'ємними. Також відбулося зменшення кількості підприємств, що впроваджують інновації у порівнянні з 2013 р. (на 8,6 % менше), обсягів інноваційної продукції (на 74,6 % менше ніж у попередньому році), що реалізована в інших країнах світу. Такий значний спад можна пояснити структурною кризою, яка зараз присутня в економіці України. Проте, на наш погляд, найбільш вагомою проблемою розвитку інноваційного сектору та інноваційних підприємств загалом є низький рівень державної підтримки та невідповідність інституціонального забезпечення.

Роль держави в регулюванні інноваційних процесів є визначальною і значно впливає на ділову активність підприємств. Перспективними напрямками регулювання інноваційного розвитку підприємств в Україні повинні бути [1; 4; 8; 11]:

- удосконалення основ інноваційної політики у всіх галузях, зокрема в промисловості. Доцільно розробити стратегію інноваційного розвитку з урахуванням видів на напрямів діяльності;

- стимулювання впровадження інновацій у виробничі процеси підприємств, що дасть змогу підвищити їх інноваційну активність і сприятиме ефективному поєднанню інтелектуального та виробничого капіталів та інтенсифікацію науково-інноваційних відносин у виробничій сфері;

- розвиток механізмів фінансової підтримки впровадження інновацій(зокрема технологічних) промисловими підприємствами у виробничу діяльність;

- збалансування розвитку секторів науки та зміцнення зв'язків між ними, що дозволить активізувати наукову і науково-технічну діяльність у напрямку створення науково-технічних результатів. На державному рівні доцільно інтенсифікувати підписання грантів між науковими установами України та високорозвинутих країн світу;

- підвищення якості міжнародного

трансферу технологій у промисловість, що дозволить збільшити рівень технологічної готовності промислових підприємств;

- сприяння комерціалізації науково-дослідних розробок, зокрема розробити механізми розподілу прибутку між окремим дослідником, інститутом і посередниками, що сприяють комерціалізації;

- розвиток організаційних та правових форм інноваційної діяльності, зокрема технологічних парків.

Висновки

Інноваційна діяльність у сучасному світі розглядається як метод забезпечення конкурентоспроможності як підприємства, так і держави в цілому. Аналіз статистичних даних показав, що розвиток науки і науково-технічних розробок не є пріоритетним для України, не зважаючи на задекларовані на державному рівні пріоритетні напрями інноваційного розвитку. Негативними тенденціями характеризується і інноваційна діяльність підприємств, зокрема у 2014 р. відбулося зниження таких показників як: кількість підприємств, які впроваджують інновації, обсяги виготовленої інноваційної продукції, обсяги реалізованої продукції в інші країни світу. Також важливо зазначити, що у 2014 р. значно зменшились обсяги державного фінансування інноваційних підприємств. До основних проблем підприємств, що впроваджують інновації на сучасному етапі можна віднести: низький рівень інституційного забезпечення, недостатній рівень державної підтримки, зокрема фінансової, а також внутрішні економічні та політичні негаразди.

Зважаючи на важливість розвитку інновацій в аспекті забезпечення підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та держави в цілому, необхідно на державному рівні розробити стратегію інноваційного розвитку з урахуванням особливостей усіх галузей народного господарства. Зрозуміло, що вирішення даної проблематики за допомогою згаданих методів є доволі обмеженою. Отже, перспективними напрямами наукових розвідок є напрями удосконалення інноваційної політики, побудова стратегії інноваційного розвитку з

урахуванням світового досвіду та внутрішніх передумов.

Література

1. Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К.: Знання України, 2013. – 387 с.
2. Гернего Ю. О. Індекси інноваційного розвитку країн світу / Ю. О. Гернего, Підгородецька С. М. // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1 (49). – С. 339-346.
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
4. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. – К.: НІСД, 2013. – 71 с.
5. Мельник Т. М. Зовнішня торгівля високотехнологічними товарами: інституціональний вимір / Т. М. Мельник, О. В. Зубко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 2. – С. 181-190.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
7. Офіційний сайт Світового банку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/reports>.
8. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення: монографія / [А. І. Даниленко, В. В. Зимовець, В. І. Сіденко та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2012. – 348 с.
9. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція / за ред. д-ра екон. наук, проф. В. О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.
10. Шаманська О. І. Інноваційна діяльність підприємств України: проблеми сьогодення та перспективи розвитку / О. І. Шаманська, В. П. Олійник // Ефективна економіка. – 2013. – № 12: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560>.

АНОТАЦІЯ

Розглянуто інноваційний розвиток підприємств як пріоритетний напрям економіки держави. Здійснено оцінку динаміки витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт, кількість інноваційних підприємств, обсяги чистого прибутку інноваційних підприємств, грантів на науково-технічну кооперацію та інші. Виділено основні проблеми інноваційної діяльності підприємств під час розвитку кризових явищ, а також виділено пріоритетні напрями інтенсифікації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у майбутньому.

SUMMARY

The innovative enterprise development is considered as a priority national economy. The estimation of the cost of meeting the dynamics of scientific and technical work, the number of innovative enterprises, the net profit of innovative businesses, grants for scientific and technical cooperation and others. The main problems of innovation activity of enterprises during the crisis were analysed, bold priority areas for intensification of innovation of domestic enterprises in the future.

11. Шевченко А. В. Інституційні засади формування інноваційної моделі розвитку у промисловості України / А. В. Шевченко // Аналітична записка. НІСД: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1300>.

References

1. Varnaliy Z. S., Harmashova O. P. (2013), *Konkurentospromozhnist' natsional' noyiekonomiky: problemy ta priorytety innovatsiynoho zabezpechennya* [Competitiveness of the national economy : problems and priorities of innovative software], ZnannyaUkrayiny, Kyiv, 387 p.
2. Herneho , Y.O., Pidhorodetsky, S.M. (2014), "Indices of innovative development of countries", *Universytetski naukovy zapysky*, vol. 1 (49), pp. 339-346.
3. The Law of Ukraine "On innovation activity priorities in Ukraine " dated 08.09.2011 № 3715 –VI, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (accessed 18.09.2015).
4. *Innovatsiyni rozvytok promyslovosti yak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy* [Innovative development of the industry as part of the structural transformation of economy of Ukraine], NISD, Kyiv, 2013, 71 p.
5. Mel'nyk, T. M., Zubko, O. V. (2012), "Foreign trade of high-tech products: the institutional dimension", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol. 2, pp. 181-190.

6. *Ofitsiyni sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy* [The official website of the state statistics committee of Ukraine], available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 12.09.2015).

7. *Ofitsiyni sait Svitovoho banku* [The official website of the World Bank], available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 12.09.2015).

8. Danilenko, A.I, Zymovets, V.V, Sidenko, V.I. (2012), *Ryzyky ta perspektyvy rozvytku Ukrainy u period postkryzovoho vidnovlennia: monohrafiia* [Risks and prospects of development of Ukraine in the period of post-crisis recovery: monograph], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, Kyiv, 348 p.

9. Tochylin, V. O. (2012), *Rynky realnoho sektora ekonomiky Ukrainy v instytutsionalnomu sere-dovyshchi SOT: koniunktura ta inte-hratsiia* [Markets real economy in Ukraine 's institutional WTO conditions and Integration], Kyiv, 552 p.

10. Shamanic, A.I., Oleinik, V.P. (2013), *Innovatsiina diialnist pidpriemstv Ukrainy: problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku* [Innovation activities of enterprises in Ukraine : problems and prospects of development of today], *Efektivna ekonomika*, vol. 12., available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2560> (accessed 20.09.2015).

11. Shevchenko, A. V. *Instytutsiini zasady formuvannia innovatsiinoi modeli rozvytku u promyslovosti Ukrainy* [Institutional framework forming innovative model of Ukraine in the industry], *Analitychna zapyska*. NISD. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1300> (accessed 21.09.2015).